

”Kaksi eri suuntaan menevää siirtoa tai liikettä näyttää olevan menossa tai tekeillä. Yhtäältä ajattelun liike, jossa siirrytään kontingenssista välttämättömyyteen, ja joka alkaa havainnolla että on olemassa ’kontingentteja olentoja’, olentoja, jotka olisivat voineet olla olematta olemassa, mutta ovatkin olemassa muiden olentojen ansiosta. Toisaalta ajattelun liike, jossa siirrytään välttämättömyydestä kontingenssiin, ja joka puolestaan alkaa havainnolla että on olemassa nimeämättömiä ja attribuutittomia olentoja, joita voidaan luonnehtia vain negaatioiden kautta.”

J. P. Roosin ”The social compositionism of what? Bruno Latour ja uhanalainen konstruktio-nismi” käy kuvien eli Latourin, konstruktionismin ja tieteen nimissä tapahtuvan huijauksen kimppuun. Kritiikin kohteena ovat niin käsittämättömät kirjoitukset kuin hatusta vedetyt hauskat muotoilut. Roos sitee-

raa Bourdieun kuvauksen Latourista ja toteaa Latourin edustavan tälle ”parasta vihollista, yläluokkaista habitustyyppiä, joka sallii itselleen kaikki mahdolliset kepulikonstit ja onnistuu kaikessa”. Artikkelituntui itsestäni vapauttavalta: hyväksyin oman raatorealistisen habitukseni selitykseksi sille, etten ole voinut ymmärtää sen enempää Latouria kuin Rortyakaan, vaivoin edes Eräsaarta. Roos on hauska, terävä ja opettavainen, mistä kaikesta nautin, sikäli kun en itse osu maalitauluksi. Jään kuitenkin ihmettelemään, miksi kaikki se, mikä minulle on käsittämättömää kikkailua, on Pirkkoliisa Ahposelle pelkkää näkkileipää.

Kirjan takakannessa luvataan, että ”kirja avaa mielenkiintoisella tavalla uusia näkökulmia yhteiskuntapolitiikan ja yhteiskuntatieteiden tutkimukseen”. Se on aika paljon luvattu, vaikka artikkeleissa puhutaan rohkeasti ja raikkaasti. Yksi yhdistävä teema

on Ahposelle tärkeä kysymys subjektiudesta ja objektiudesta; se kulkee useiden artikkelien läpi. Itselleni kirja teki parin viime vuosikymmenen hyvinvointi-ideologian muutoksen jotenkin käsin kosketeltavaksi. Muutokset – palvelujen rakentaminen ja karsiminen sekä siirtyminen paikalliseen EU-rahoituksen houkuttelevaan aktiivisuuteen – kun näkyvät vaikkapa kylien tasolla konkreettisemmin kuin ne koskaan voivat näkyä kansallisella tasolla. EU on vahvasti läsnä useissa artikkeleissa, rahoituslähteenä, alueiden ideologiassa, tilastotuotannon harmonisoijana, kulttuuristrategioiden innovoijana kuin myös instanssina, joka korvasi köyhyyden ja huonosuuden syrjäytymisellä. Kirja saa, aivan kuten Pirkkoliisa Ahponen itsekin, tämän ajan ja sen yhteiskuntapolitiikan näyttämään innostavalta. Se on paljon se.

Errare humanum est

JOHAN SANDELIN

Maija-Riitta Ollila esittää kirjassaan ”Erheitä ja virheitä”, että erikoistuneessa yhteiskunnassa on mahdotonta itse tarkastella vallitsevien todellisuuskäsityksen oikeellisuutta. Siksi luottamuksemme erilaisiin väitteisiin on usein sidoksissa väitteiden esittäjiin. Tarpeeksi vakuuttavan esittäjän avulla väite saattaa ”kolahtaa” faktana, ja nykyisin uskomuksillemme ei enää Ollilan

mukaan vaaditakaan sen kumoisempia perusteluita kuin se, että ne ovat ”kolahtaneet”.

Ollilan sanoman voi tulkita niin, että maailmankuvamme totuudenmukaisuus on riippuvainen kasvavasta tietomäärästä, mutta riippuvuus on käänteistä, kasvava tietomäärä johtaakin fiktioiden ja illuusioiden yleistymiseen. Tämä johtuu osittain siitä, että mitä enemmän olem-

Maija-Riitta Ollila
Erheitä ja virheitä
Helsinki: WSOY, 2002
413 s.

me tietoisia, sitä enemmän voimme erehtyä, ja osittain siitä, että mitä enemmän tiedämme asioista, sitä monimutkaisemmaksi maailma muuttuu ja sitä

mahdottomammaksi erilaisten ilmiöiden ja asioiden ymmärrys käy yksilölle. ”Faktojen maailmassa huomaamme”, kirjoittaa Ollila, ”että kenties suurin osa tämän hetken faktoista on fiktiota.” Itse asiassa ihmisillä näyttää olevan erityislaatuinen kyky erehtyä. Jo Shakespearen mielestä erehtyminen oli inhimillistä, Ollila puolestaan menee askeleen pidemmälle kirjoittaessaan, että ihminen on kaikista eläinlajeista erehtyväisin:

”Kun organismi käy kompleksisemmaksi, sen kyky erehtyä kasvaa mittaamattomiin. Ihminen on erehtyväisin laji. Ihmiskuntaa naureskeltaneen universumin ääriellä asti: hulluuskilpamme ei ole äärtä eikä määrää.”

Erehtyväisimmän lajin titteli ei välttämättä kuitenkaan ole huono asia, sillä erehtyminen on, kuten Ollilan kirjasta käy ilmi, sekä edellytys että kohtalo.

Pienessä mitassa erehdys voi olla edellytys esimerkiksi menestymiseen. Ollila kirjoittaa, että epäonnistunut myyntimies voi alkaa uskotella itsellensä olevansa supermyyjä ja tätä kautta alkaa menestyä myyntityössään. Hänen persoonallisuutensa voi supermyyjän elkein toimimalla muuttua niin, että hänestä oikeasti tulee huippuammattilainen. Erehtyminen voi olla suorastaan tarkoituksellista ja hedelmällistä.

Edelleen pienessä mitassa erehdys voi olla myös kohtalo. ”Itsestään selvästi tuhoisaa on miinusmerkkinen erehdys, kun ihminen pitää itseänsä pienenä uskaltautumatta ajattelemaan enemmän.” Tietenkin myös suuruudenhulluus voi, niin kuin Ollila myös toteaa, olla tuhoisaa.

Suuremmissa mitassa erehdys on Ollilan mukaan ”tie” kehitykseen. Ihminen ei pelkästään

opi erehdysten kautta, vaan myös löytää uusia mahdollisuuksia ja uusia keinoja erheistään. Jos henkilö pyrkii uuteen teoriaan, keksintöön tai yhteiskuntanäkemykseen, joka täsmällisemmin hahmottuu vasta tiedollisen prosessin päätepisteessä, erehtyväiset kokeilut ja ajatukset saattavat olla välttämättömiä onnistumiselle. Ollila kirjoittaa, että Karl Popper opetti meidät elämään erehdysten kanssa. Hän näytti, että kykymme huomata erehdyksemme on edellytys todellisuuskäsityksemme luotettavuuteen; emme voi luottaa siihen, mitä teoriassakaan ei voitaisi osoittaa erehdykseksi.

Popper uskoi mahdollisuuden lähestyä totuutta korjaamalla yhteisvoimin yksilöllisiä erehdyksiä. Ollila on puolestaan asiasta sitä mieltä, että ”ihmislajin toimet maapallolla saavat kuitenkin epäilemään, että erehtyvyys saattaa olla ihmisen lajio ominaisuus paljon syvemmissä mielessä kuin Popper koskaan olisi kuvitellut”. Jos näin on, erehdys voi olla ihmiskunnan kohtalo. Voi olla kohtalokasta, jos yhteiskunta ei olekaan tarpeeksi kykeneväinen erottamaan erehdyksiä totuudesta tai ei huomaa omia vakavia erehdyksiään tarpeeksi ajoissa.

Ollilan sanomasta voi päätellä, että erehdys ei sinänsä ole hyvä tai huono asia. Erehdyksen positiiviset ja negatiiviset seuraukset ovat kytköksissä tilanteeseen, jossa erehdymme, ja erehdyksen laatuun ja kohteeseen: koska erehdymme, missä erehdymme, miten erehdymme ja mistä erehdymme.

Ajatusten virtaa

Ollila esittää kirjassaan huiman määrän kiinnostavia kysymyksiä ja herättää paljon ajatuksia. Hän

on hyvin lukenut ja yhdistää kiinnostavalla tavalla kysymyksiä ja ongelmanasetteluita toisiinsa kirjan ensimmäisessä pääluvussa ”Erehdysten maailma”, joka ansaitsee paljon tunnustusta. Luvussa on myös erittäin kiinnostavia vertailuja tieteen ja taiteen välillä, ja Ollila luo luvussa uuden kiehtovan termin *fasi*, jonka hän määrittelee seuraavanlaisesti:

”Väitän että uskomusjärjestelmämme väitelauseista suuri ellei suurin osa on ’faseja’, faktan ja fiktion alkuaineita. Fasit ovat epästabiileja proposioita, väitelauseita, jotka voivat romahtaa joko faktoiksi tai fiktioiksi tilanteen mukaan. – Faktan elinvoima liittyy sen totuusarvoon. Fiktion elinvoima liittyy sen kykyyn luoda merkityksiä. Fasin elinvoima riippuu sen mielenkiintoisuudesta jommassakummassa roolissa. Kun se ei enää tulkitsevassa ryhmässä herätä mitään mielteitä, se kuolee – noustakseen kenties tuhansia vuosia myöhemmin tuhkaista.”

Ensimmäinen pääluku on kuitenkin sadan sivun pituudesta huolimatta vain neljäsosa koko kirjasta, ja kirjan seuraavissa kolmessa pääluvussa Ollila pohdii mielestäni huonommalla menestyksellä sitä, mistä yhteiskunta ja yksilöt mahdollisesti erehtyvät. Kirjan luonne muuttuu näissä luvuissa keskitetystä, harakitusta ja loogisesti etenevästä erittäin laajaksi ja joka suuntaan repeäväksi. Jos mahdollisten erehdysten määrä kasvaa kysymysten ja aiheiden lisääntyessä – niin kuin Ollilan sanomaa voidaan tulkita –, hän on näissä luvuissa asettanut itsensä varsin haavoittuvaan asemaan.

Ollila kirjoittaa itse koskien toista päälukua: ”Miksi yhteiskunnan jotkut trendit olisivat

erheellisiä ja minä niiden määrittelijänä oikeassa? Luku on syytä lukea tällä vahvalla varauksella.” Tähän olisi mielestäni hyvin voinut lisätä: Lue luku kuin se olisi aarrearkku, jossa vapaasti poimittavat jalokivet ovat ideoita. Älä lue lukua tiedostamatta, että siinä esitetyt argumentit melko usein perustelematta sivuuttavat tärkeitä teorioita, jotka liittyvät siinä käsiteltäviin kysymyksiin ja ongelmiin; että monet näistä ongelmista ja kysymyksistä ovat paljon monimutkaisempia ja moniulotteisempia kuin kirjasta käy ilmi.

Kirjan kolme jäljempää päälukua ”Yhteisön haaveita ja harhoja”, ”Elämänkaaren erehdykset” ja ”Erehdymme elämästä” kertovat mielestäni Ollilasta itsestä enemmän kuin mistään muusta. Kun joillakin päätelmillä tuntuu olevan ”heittojen” luonne, ne mieltää helposti Ollilan subjektiivisiksi mielipiteiksi. Lisäksi on melko usein vaikea hahmottaa, mihin kirjailija pyrkii ja miten hänen käsittelemänsä aiheet liittyvät toisiinsa. Siksi lukijan voi välillä vallata tunne, että hän – ikään kuin elokuvassa Being John Malkovich – on päässyt (tai joutunut) Ollilan päähän: itse luomisprosessiin, jossa yksi ajatus spontaanisti johtaa toiseen ja se puolestaan toisiin ajatuksiin. Kolmella viimeisellä pääluvulla on yhteensä 69 alalukua. Suurin osa näistä on vain muutaman sivun mittaisia, mutta ne käsittelevät kysymyksiä, jotka eivät suoraan liity toisiinsa ja voisivat olla kokonaisen väitöskirjan aiheita. Tällaisia ovat esimerkiksi ”Arvot ja tulevaisuusskenaariot”, ”Globalisoituneen maailman toimijat”, ”Markkinoiden mo-

raali”, ”Mediademokratia”, ”Tasa-arvon väärinkäsitykset” ja ”Menestys ja onni: kangastusta-ko?”. Ollilan puolustukseksi voi kuitenkin todeta, että hänellä on paljon sanottavaa yhteiskunnasta ja elämästä ylipäätään. Mainitsemani 69 alalukua voi lukea pakinoina, joiden yhteinen nimittäjä on erheet ja virheet ja joiden tarkoituksena ei olekaan luoda syvää yhtenäistä kokonaisuutta.

Yhtenä konkreettisenä esimerkkinä kirjan jälkimmäisen osan vajavaisuuksista käyköön neljännen pääluvun alaluku ”Golf: yhteiskunnallisen erehdyksen peili”. Tämä luku lupaa kiehtovan nimensä puolesta paljon, mutta jää kuitenkin pettymykseksi. Päällimmäiseksi jää tunne, että Ollilan argumentaatio on osittain tilitys hänen golfopettajalleen. Ollila kritisoi tässä luvussa opettajansa mielipiteiden ohella muun muassa sitä, että golfin peluun yhdeksi perusteeksi tarjotaan luonnossa liikkumista. Hänen mukaansa väite, että joku haluaisi lähteä golfaamaan tai metsästämään siksi, että pääsisi luontoon, on epärehellinen. Golfaaja liikkuu Ollilan mukaan keinotekoisessa luonnossa. Jos golfaaja ja metsästäjä oikeasti haluaisivat liikkua luonnossa, he voisivat jättää vehkeensä kotiin.

Ollila on tuomioissaan mielestäni liian radikaali ja hätäinen. Golfkenttä on ihmisen muokkaamaa luontoa, mutta niin ovat kulttuurimaisematkin, joita hartaasti yritämme suojella ja ylläpitää. Ihmisen sielu lepää myös muokatuissa maisemissa, niissäkin voi olla oikeaa kauneutta, vaikka ne ovatkin osittain ihmis-

ten luomia ja heidän toimistaan seuranneita ”taideteoksia”. Lisäksi liikkumista luonnossa ei ole väitetty ainoaksi asiaksi, jota golfpelaaja peluultaan hakee, on myös mahdollista, kuten Martin Heidegger on vihjaillut, että jonkinlainen ”työnteko” luonnossa jonkinlaisilla työvälineillä on paras tapa päästä syvempään yhteyteen luonnon kanssa. (Tällä en halua puolustaa metsästystä, etenkin sellaista, jossa saaliseläimet eivät päädy ruokapöytään asti.)

Ollis tämän alaluvun vajavaisuuksien esittelemisen sijasta voinut keskittyä joihinkin kiinnostaviin ja persoonallisiin ajatuksiin, joita kirja on täynnä, mutta aiemmin esittämäni kritiikki olisi tuntunut puutteelliselta ilman minkäänlaista esimerkkiä. Samoin rakenteeltaan tämän tapaisen kirjan yksittäisten alalukujen ja niiden osien kritisointi tuntuu liian helpolta ja siksi myös varsin mielettömältä puuhalta. Kirja on se mitä se on: erittäin kunnioitettava, mielenkiintoinen ja idearikas alku, josta tässä arvostelussa olen käsitellyt vain pienen osan ja jota voin suositella varauksetta. Kirjan jälkimmäiset pääluvut ovat niin ikään ajatuksia herättäviä ja palvelevat lukijaa oikealla tavalla luettuina (ks. edellä). Niissä välillä ajatusvirtaan eksynyt lukija voi äkkiä havahtua huomaamaan, että erät aiheet ehkä sitenkin liittyvät toisiinsa: että tässä ehjää kokonaiskuvaa tavoittelevien erehtyvien ihmisten maailmassa jotkut vallitsevat käsitykset mahdollisesti muodostavat erehdyksen ketjun, jossa virheelliset uskomukset vahvistavat ja oikeuttavat toinen toistaan.